

## II. RECENZJE

István Sőtér, ASPECTS ET PARALLÉLISMES DE LA LITTÉRATURE HONGROISE, Akadémiai Kiadó, Budapest 1966, ss. 291.

Książka Istvána Sótéra, badacza węgierskiego, znakomitego teoretyka i praktyka komparatystyki literackiej, to zbiór studiów naświetlających literaturę węgierską z rozmaitych aspektów literatury niemieckiej, francuskiej, rosyjskiej, polskiej, nie bez wypadów w inne literatury, przede wszystkim angielską, czeską i południowosłowiańskie. Studia te są równocześnie wykładnikami poglądów autora, wyrażonych zresztą nie tutaj dopiero po raz pierwszy, na charakter komparatystyki i jej rolę w badaniach literackich. W rozprawie *Les Recherches comparatives complexes* powtarza István Sőtér, że nie uważa komparatystyki za odrębną dyscyplinę badawczą, lecz za swoistą metodę, szczególnie przydatną w badaniach literackich o założeniach marksistowskich. Pozwala ona rozszerzyć i uelastyczyć ich problematykę, a w tradycyjną komparatystykę wnosi korektury choćby takie, że wzajemne związki i wpływy jednych literatur na drugie tłumaczy warunkami społeczno-historycznymi, decydującymi o czasie, treści, jakości i dynamice recepcji, zawsze twórczej, nie zaś biernej. Równocześnie rozszerza Sőtér pole materiałowe komparatystyki, postulując włączenie w nie sztuk wszystkich; w rezultacie „kompleksowa” komparatystyka wspomaga badania literackie, podejmując takie np. zadania, jak określenie

stylu w ramach pewnej epoki, pewnego artystycznego prądu, ogarniającego wszystkie sztuki.

Ale inne jeszcze zalety posiada metoda komparatystyczna, i tym właśnie zaletom daje wyraz cała książka Sótéra, eksponując je teoretycznie w *Préface*. Pozwala ona zaprezentować — poprzez zbliżenia do wielkich literatur, poprzez paralele z nimi i kontrasty — literatury mało znane, bo trudno dostępne językowo, a więc literatury takie, jak literatura węgierska. Pozwala je odkrywać dla szerokiego świata, włączać ich szczytowe momenty w literaturę światową, pociągając ku nim uwagę i wrażliwość czytelnika. W rękę badacza-patrioty staje się ona narzędziem jego działalności na rzecz sprawy narodowej. Takie podwójne oblicze, oblicze osiągnięcia naukowego i oblicze czynu patriotycznego, posiada książka Sótéra.

Niemalą budzi ona podziw taktyką postępowania naukowego, zmierzającą do osiągnięcia podwójnego celu. Autor, aby czytelnika wciągnąć w głąb literatury węgierskiej — zaczyna proces jego inicjacji od omówienia w świetle znakomitych dzieł obcych arcydzieła literatury węgierskiej najbardziej chyba znanego, dzięki przekładom, za granicą — od omówienia Imre Madácha *Tragedii człowieka*. Ono to znajduje się w środku dwóch pierwszych, szeroko rozbudowanych, studiów — *La Tragédie de l'homme* oraz: *Autres «tragédies de l'homme»*. W pierwszym z nich określa autor ów poemat dramatyczny poprzez warunki jego genezy — sytuację na

Węgrzech po klęsce wojny wyzwolenczej w 1848 r.; ukazuje w nim istotne mimo pozorów przeciwnych, przeciętne pogłębione ówczesnym materializmem mechanistycznym pesymizmu lokuje je jako utwór artystyczny na tle Goethowskiego „faustyzmu” i jego dzieł na gruncie późnego romantyzmu szczególnie upartego na Węgrzech. Analizę arcydzieła Imre Madácha przeprowadza autor pasjonująco i przekonująco, osadzając je mocno w dziejach literatury tak węgierskiej, jak i światowej. Oczywiście, nie wyczerpuje on tutaj wszystkich nasuwających się zagadnień, a to choćby dlatego, że markuje tylko pewne tory rozwojowe literatury europejskiej, ważne z punktu widzenia *Tragedii człowieka*, z pominięciem innych; i tak np. nie uwzględnia toru rozwojowego palingenezy, na co zwróciliśmy swego czasu uwagę, ani nie rozważa skutków w innych literaturach kariery teatralnej utworu Madácha za granicą (jej owocem zapewne *Eros i Psyche* J. Żuławskiego). Ale jego sens historyczno-ideowy, jak też artystyczną rangę uwypukla przez omówienie w związku z nim dwóch innych znakovitych „tragedii człowieka” — *Doktora Faustusa* T. Manna i *La Chute* Camusa. Mistrzowską ręką przeprowadzona została analiza struktury *Doktora Faustusa*, dzieła, którego wielkości nie umniejszają niedoskonałości formalne, wynikłe, zdaniem autora, z poszukiwania artystycznych rozwiązań dla powieści-eseju, powieści-studium. Nowatorstwo przy klasycznej prostocie stanowi o indywidualnym piętne *Upadku* Camusa, arcydzieła zestawianego interesująco — dla podobieństw i różnic — z dziełami Kafki. *Faust* Goethego, dzieło Imre Madácha, *Doktor Faustus* i *Upadek* — to różne, uwarunkowane historycznie, postaci „tragedii człowieka”, losów ludzkości w historii.

Od problemu „tragedii ludzkości” przechodzi Sôtér w naturalny sposób do rozprawy zatytułowanej *La Tragédie du*

poète, Miklós Radnóti. Jest to rzecz o znakomitym liryku węgierskim, ofierze hitlerowskiego obozu, jakżeż bliskiego swoim losem losowi wielu poetów kilku literatur europejskich w czasach pogardy człowieka. Do charakterystyki jego twórczości, tej przedwojennej i tej ostatniej, której teksty odnaleziono przy zwłokach w czasie ekshumacji, powraca autor w rozprawie *Regards sur la poésie hongroise contemporaine*; podkreśla kontrast gorzkiej i buntowniczej poezji dawniejszej ze smutną idyllicznością poezji ostatniej, zwróconej ku żonie, nasyconej miłością dla urody ojczyzny.

Dwa studia poświęca Sôtér problemom komparatystycznym rosyjsko-węgierskim (*L'Oniegin de Pouchkin et le roman hongrois* oraz: *Herzen et ses contemporains hongrois*) i dwa sprawom literackim polskim i węgierskim (*Parallélismes entre le romantisme hongrois et polonais* oraz *«Pan Tadeusz» de Mickiewicz*). Dowiadujemy się ze studium o Onieginie, iż powieść, dążąca w Europie — poprzez różne fazy pośrednie — do swego apogeum w postaci zwycięskiej od połowy XIX wieku powieści realistycznej, pojawiła się na Węgrzech w wyniku specyfiki tutaj stosunków społecznych i politycznych znacznie później, bo dopiero pod koniec XIX wieku; jej funkcję społeczną pełnił rozkwitły na gruncie długotrwałego romantyzmu gatunek powieści wierszem, którego jedna odmiana opiewała życie codzienne w bogactwie jego rysów realistycznych. Otóż, zdaniem autora, nauczyła się ona takiego ujmowania poezji życia codziennego z szeroko spopularyzowanego na Węgrzech przekładu Oniegina, a że z kolei ona to, tym swoim rysem, torowała drogę późniejszej powieści realistycznej — znaczenie poematu Puszkina dla literatury węgierskiej jest ogromne. — Studium o *Panu Tadeuszu* jest poświęcone — pod impulsem badań K. Wyki — rodzajowości polskiego arcydzieła; w toku rozważań nad rozmaitymi jego aspektami rodzajowymi Sôtér notuje także jego zbieżność z powieścią wierszem.

Jednakowoż głęboka i subtelna z jednej strony analiza poezji rzeczy w *Panu Tadeuszu*, z drugiej analiza sytuacji narodowej, do której odnosi się jego temat, doprowadzają go do przeświadczenia, że jeśli *Pan Tadeusz* w swej strukturze daleki jest od eposu heroicznego w typie homeryckim, to funkcjonalnie pełni jego rolę, a więc słusznie została mu przyznana ranga epopei narodowej. — Jak dalece płodne dla komparatystyki jest jej osadzenie na zrębach metodologii marksistowskiej — dowodzi studium porównawcze romantyzmu polskiego i węgierskiego, studium sięgające do korzeni prądu kulturowego i artystycznego; zaiste, jeśli, w przeciwieństwie do Polski, brakło na Węgrzech romantyzmu o tonach buntowniczych i rewolucyjnych, to dlatego, że warunki historyczne na Węgrzech nie dały takiemu romantyzmowi ani impulsu, ani pożywki.

Trafne przejście w zbiorze Sötéra ku zagadnieniom coraz bardziej wyłącznie węgierskim stanowi studium *Un témoin de l'Europe de l'Est: le Prince de de Ligne*, studium poprzedzające bezpośrednio rozprawę poświęconą problematyce przenikania w literaturę węgierską XIX wieku literatur obcych (*Les Problèmes de l'assimilation dans la littérature hongroise du XIX<sup>e</sup> siècle*). Jej kontynuacją, a zarazem realizacją zawartych w niej teoretycznych przesłanek oraz tryumfem postulowanych przez Sötéra badań kompleksowych jest ostatnia z rozpraw, rozprawa: *Parallélismes de la poésie et de la musique populaires à l'Europe de l'Est*, w której autor znakomicie eskontuje, a to dla wprowadzenia czytelnika w specyfikę poezji węgierskiej, specyfikę węgierskiej muzyki, a więc sztuki powszechnie zrozumiałej i dostępnej.

Trzy poprzedzające ją rozprawy dotyczą w sposób śmiały już wyłącznie literatury węgierskiej; autor zaufał dokonaniem przez siebie przygotowaniu czytelnika. Pierwsza z nich ukazuje literaturę węgierską w jej rozwoju historycznym — z lotu ptaka (*Sur la litté-*

*rature hongroise*); druga zajmuje się dziejami na Węgrzech noweli w XIX i XX wieku (*La Nouvelle en Hongrie*); trzecia charakteryzuje współczesną poezję (*Regards sur la poésie hongroise contemporaine*). Należy podkreślić, że dzięki odpowiednio stopniowemu przygotowaniu czytelnik nie tylko chwytą swoiste rysy tej bliżej sobie nie znanej literatury węgierskiej i odczuwa jej szczyty, ale zaczyna pragnąć zetknięcia się z jej pięknem i mądrością poprzez teksty; nabiera również przekonania, iż nie sposób jest orientować się w europejskich dziejach np. noweli bez znajomości noweli węgierskiej.

I to bodaj stanowi — obok wartości naukowej — wartość podstawową książki Istvána Sötéra.

Stefania Skwarczyńska, Łódź

Maurice Lecuyer, *LE LANGAGE DANS LE THÉÂTRE D'EUGÈNE IONESCO*, Houston, Texas, 1965. Rice University Studies, vol. 51, nr 3, ss. 33—49.

W numerze 3 tomu 51 Rice University Studies, poświęconym w całości literaturze francuskiej, uwagę zwraca krótki szkic Maurice Lecuyera, który warto zasygnalizować czytelnikowi polskiemu z uwagi na ciągły brak zadowalającej analizy języka dramatu.

Metoda, jaką proponuje Lecuyer, wynika z faktu, że proces komunikacji językowej, wielofazowy i wieloaspektowy, pozostaje w zasięgu zainteresowań różnych dyscyplin naukowych. I tak np. językiem jako systemem norm zajmuje się językoznawstwo, zjawiska psychiczne będące podstawą procesów rozumienia i mówienia bada psychologia, zaburzenia w tym zakresie — psychopatologia, zagadnienie roli języka w procesie utrwalania więzi społecznej, wymiany wartości, jego udział w ciągłości tradycji kulturowej — to problemy nieobojętne dla antropologii kulturalnej, socjologii czy teorii kultury, epistemologię interesuje sprawa możliwości i ograni-